

CONSIDERAȚII ASUPRA ARTEFACTELOR ARHEOLOGICE DIN PIELE PROVENITE DIN CETATEA VECHĂ TIMIȘOARA

*Hedy M-Kiss**

Considerations on leather archeological artifacts from the Old Fortress of Timișoara

Abstract: This communication summarizes aspects and experiences related to the discoveries of leather artifacts from the Old Fortress of Timișoara and their conservation. Starting with 2006, the archeological rescue excavations started in the urban area of the Old Timișoara Fortress, at the sites from Sfântu Gheorghe Square and building no. 2–3, Libertății Square, 9 Mai Street, Lucian Blaga Street, the Inner Court of Huniade Castle, Țărcului Square, Eugeniu de Savoya Street, Unirii Square, 700 Square. Stone, ceramic, glass, bone, metal as well as leather and textile artifacts were found. From the moment of collecting the archeological material from the site, we started the first conservation steps. The organic constituent material is most exposed to an alert degradation, therefore their conservation is a priority. In the following we will report the aspects related to the aerobic and anaerobic conditions, determining factors in the state of the archeological artifacts from leather and textiles as well as some examples from the lots and exceptional pieces preserved from the mentioned sites.

Cuvinte cheie: *artefacte arheologice, piele, conservare, Evul Mediu, Timișoara*

Keywords: *archeological artifacts, leather, conservation, Middle Age, Timisoara*

Introducere

Prezenta comunicare însumează aspecte și experiențe legate de descoperirile artefactelor din piele din Cetatea Veche Timișoara și conservarea acestora. Începând din 2006, au început săpăturile arheologice de salvare în zona intravilană a Cetății Vechi Timișoara, la siturile din Piața Sfântul Gheorghe și imobilul nr. 2–3 din aceeași piață, Piața Libertății, Str. 9 Mai, Str. Lucian Blaga, curtea interioară a Castelului Huniade, Piața Țărcului, Str. Eugeniu de Savoya, Piața Unirii, Piața 700. Salvarea arheologică a dat posibilitatea de a aduce la lumină diferite artefacte din lemn, piatră, ceramică, sticlă, os, metal precum și artefacte din piele și textile. Din momentul colectării materialului arheologic din sit am început și primele demersuri de conservare. Materialul constitutiv organic este cel mai expus unei degradări alerte, din această cauză conservarea lor este prioritară. În cele ce urmează vom relata aspectele legate de condițiile aerobe și anaerobe, factori determinanți în starea artefactelor arheologice din piele și textile precum și câteva exemple din loturile și piesele de excepție conservate din siturile amintite.

Siturile arheologice din Cetatea Veche Timișoara

Cercetarea și demersurile de conservare privind artefactele arheologice din piele le-am început în anul 2006, moment în care câteva artefacte din piele, din zonele de descărcare arheologică din zona sitului P-ța Sf. Gheorghe și Str. 9 Mai au ajuns la sediul Muzeului Banatului din Timișoara, respectiv la Castelul Huniade. Primele fragmente din piele au atras interesul specialiștilor arheologi, dar și al conservatorilor-restauratori, astfel s-a pus problema necesității salvării acestora. În perimetrul intravilan al fostei Cetăți Vechi Timișoara au fost descoperite peste 2500 de fragmente de artefacte medievale din piele, majoritatea provenite de la încălțăminte, talpă, căpută, curele, șnururi precum și bucați de piele rezultate din etapa de croire.

* Universitatea de Vest Timișoara, Facultatea de Arte și Design, Strada Oituz, nr. 4, Timișoara 300086, E-mail: hedy.m@e-uvt.ro.

Factorii și condițiile de mediu, influența asupra degradării sau păstrării artefactelor organice

Problematica conservării artefactelor din piele și a celor din materie organică în general depinde de factorii de mediu¹. În prima fază, de calitate materialului și prepararea acestuia înainte de a deveni produs finit, a doua etapă ar fi cât de mult acel obiect a fost utilizat, iar următoarea etapă a vieții este cea anaerobă, începută în momentul în care obiectul sau fragmentul a ajuns în sol. Condițiile din sol pe o perioadă îndelungată, poate uneori chiar sute de ani pot influența într-un mod pozitiv sau negativ starea de conservare, ca o ultimă etapă a traseului poate fi considerat momentul descoperirii și descărcării din sit și transferul spre locul de execuție al operațiilor de conservare efectuate de către specialiști și nu în ultimul rând obligativitatea păstrării și asigurării condițiilor controlate.

În ceea ce privește calitatea materialului prelucrat de noi, facem referire la pielea crudă și părțile corpului animalului, destinat anumitor tipuri de confecționări. De asemenea, pregătirea pieilor crude prin tăbăcire cu tananți vegetali este una dintre condițiile de păstrare ale încălțăminte. Starea de conservare bună a pieselor descoperite este în acord cu uzura funcțională avută anterior etapei în care a ajuns în sol. Fragmente tip deșeu provenite din atelierul de confecționare prin operațiile de croire a încălțăminte sunt toate într-o stare relativ bună de conservare. Anumite fragmente au avut parțial sau în totalitate urme de carbonizare, probabil ori groapa de gunoi a fost incendiată ori au avut loc incendii în cetate sau au avut loc oxidări excesive. Grinzile și lemnăria de podire a vechiului bazar din incinta Cetății Vechi Timișoara, realizate din lemn de stejar au favorizat conservarea pieilor arheologice prin scurgerea taninului și practic conservarea lor pe perioada anaerobă în sol.

Calitatea solului în care s-au păstrat fragmentele din piele descoperite, este legată în primul rând de solul mlăștinos din jurul cetății Timișoara, zona umedă din punct de vedere geografic cuprinzând un teritoriu însemnat în Evul Mediu, un loc prielnic de dezvoltare a vegetației și a animalelor acvatice. Așezarea umană a impus o desecare a unor zone necesare dezvoltării cetății, la care se adaugă și fenomenul natural de lipsă a apei naturale. Componenta solului analizată în data de 12.11.2006, încă de la primele descoperiri prilejuite de cercetarea arheologică, a certificat faptul că pH-ul solului este întodeauna în jur de 8 plus-minus. Conform standardului EU au fost prelevate probe din trei zone, P1 (zona de mijloc a profilului), P2 (zona de sub primul strat de grinzi), P3 (zona de descoperire a fragmentelor de încălțăminte). Din punct de vedere al elementelor componente situația s-a prezentat în felul următor: Hummus P1/4,21%, P2/3,62%, P3/3,21%, Potasiu P1/346, P2 345, P3/380, Fosfor/P1/76, P2/88, P3/72. Crom P1/10,35, P2/48,65, P3/20,3, Crom total P1/7,2, P2/8,1, P3/9,2, Cadmiu absent, Cupru P1 absent, P2/17,58, P3/3,58, Zinc P1/29,95, P2/111,75, P3/66,35 Nichel P1/4,21, P2/25,7, P3/19,11, Plumb P1/absent, P2/6,28, P3/absent, Cobalt absent. Solul pe anumite porțiuni a prezentat o culoare albastră ceea ce se traduce în forma de reducere a fierului sau orizont de glei. Analizele au fost efectuate la momentul respectiv la USAMVB Timișoara.

Materialul constitutiv al pielii este fibra de colagen², expus factorilor fizico-chimici și biologici aceștia pot influența starea de conservare. În compoziția materiei organice este și apa, depozitată în fibre și celule, în echilibru cu umiditatea aerului.

Apa este un factor catalizator și poate provoca multe daune fizice și chimice. De asemenea poate derula procese chimice și poate permite activitatea microorganismelor, totodată poate afecta părțile structurale ale pielii acționând ca un solvent, este și un element esențial în procesele de coroziune și în toate procesele chimice bazate pe migrarea electroliților. Absența apei în mediul arheologic poate fi benefică artefactelor, dar cele din materie organică se pot contracta devenind fragile. Condiția ideală pentru artefactele organice este apa congelată, starea de criogenare, în așa fel nu pot avea loc procese de diluție atât în cazul materialelor organice cât și a celor anorganice. Prezența apei previne contactul oxigenului cu materia organică. În multe cazuri materialul arheologic poate să se îmbibe cu apă, ceea ce accelerează procesele hidrolitice astfel se produce o pierdere a rezistenței specifice. Acest fenomen are loc când artefactele se află sub nivelul apei freatice și când conductibilitatea apei din sol crește, atunci când artefactele sunt în gropi sau șanțuri colectoare naturale de apă. Apa antrenează diferite substanțe ca acidul humic, resturile organice, substanțele chimice, ca polifenoli, tanini, săruri, calcar, bioxid de carbon, în microclimatul

¹ M-Kiss 2016c, 18–33.

² M-Kiss 2013; M-Kiss, Badea, Carșote, Miu 2014b.

artefactelor. Un rol determinant are pH-ul, dacă raportul este stabil atunci putem avea garanția conservării sau diminuarea degradării. De asemenea este cunoscut faptul că alternanța perioadelor umede cu cele uscate produce mari pierderi ale artefactelor arheologice.

Oxigenul prezent între particulele din sol, raportat la apă este invers proporțional cu cantitatea acesteia din pori. Agent de oxidare, participă la reacțiile chimice de tip redox privind conservarea artefactelor. Oxigenul poate influența activitatea organismelor vii, având un rol important în descompunerea materiei organice. Lipsa de oxigen poate să păstreze artefactele arheologice pentru un timp îndelungat, activitatea de degradare a microorganismelor și coroziunea metalelor. Dacă lipsa de oxigen și de apă este asigurată nu mai au loc dizolvările și hidroliza materialelor. De multe ori există șansa ca un strat de interes arheologic să fie sub un strat izolator de lut, sau în loc de oxigen să fie o altă substanță gazoasă (metan sau bioxid de carbon).

Chimismul solului, poate fi determinat de pH-ul solului, acid sau bazic. Concentrația ionilor de hidrogen determină pH-ul solului și are un rol important, în solul ce conține apă. Stabilitatea materialelor depinde de acest factor având în vedere că unele substanțe sunt stabile în mediu acid altele în mediu alcalin, iar altele necesită un pH neutru.

Sărurile sunt rezultatul fuziunii acizilor și bazelor, care acționează asupra artefactelor din materie organică și uneori pot determina decolorarea lor. Sărurile sunt solubile în apă și au un rol important în procesul de deteriorare deoarece generează curent electric prin care se produce coroziunea electrochimică. Prezența sărurilor sau ai unor compuși chimici poate avea un rol important în păstrarea materiei organice, acționează ca inhibitori în activitatea microorganismelor sau au un rol de impregnare; ionii de cupru și polifenolii sunt otrăvitori pentru microorganisme, provin de la substanțele de tăbăcire, sau de la dezintegrarea plantelor.

Temperatura poate influența în mod negativ conservarea artefactelor din sol începând cu momentul extragerii din sol. Temperatura în sol este mai scăzută decât în exterior. De asemenea temperatura poate facilita activitatea biologică a dăunătorilor. **Presiunea** din sol este greutatea exercitată asupra artefactelor din piele, prin apăsare se pot produce diferite deformări și chiar ruperi.

Dăunătorii biologici influențați și dependenți de toți factorii menționați anterior, se pot instala pe artefactele din materie organică exercitând efecte negative asupra acestora, artefactele fiind o sursă de hrană pentru viețuitoare. Efectele cele mai des întâlnite sunt schimbarea aspectului cromatic din cauza particulelor de pigmenți produși de ciuperci și bacterii, sau colonii de microorganisme ce se hrănesc cu deșeurile și se depun pe suprafețele poroase. Nevertebratele și plantele superioare pot exercita un impact negativ asupra artefactelor arheologice, acțiunea lor se desfășoară numai acolo unde oxigenul și apa sunt prezente. Plantele superioare au o acțiune negativă asupra artefactelor de natură organică prin creșterea rădăcinilor (secreția de acizi organici și enzime).

Mediul arheologic oferă o stare de repaus artefactelor în general, iar dacă condițiile sunt bune, atunci probabilitatea de a fi descoperite și aduse la lumină într-o stare de conservare satisfăcătoare, bună și foarte bună, pentru a fi conservate și stabilizate, este foarte mare. Descoperirea și aducerea artefactelor într-un mediu potrivit păstrării lor până la acțiunea de conservare sunt determinante.

Mediul de depozitare trebuie să fie în permanență controlat în ceea ce privește factorii de mediu ca: temperatura, umiditatea și lumina, în special. Recomandată este criogenarea artefactelor din piele sau măcar depozitarea în frigider la o temperatură cât mai scăzută, împreună cu solul limitrof din sit, în pungi de polietilenă.

Conservarea etapizată a materialului arheologic

Conform metodologiei de conservare-restaurare³, au fost îndepărtate resturile de sol de pe suprafața fiecărui fragment sau piesă întregă, prima etapă de curățare uscată, de asemenea au fost păstrate separat elementele din metal detașate, a urmat o dezinfecție generală cu Preventol CMK 0,5–1%, în soluție apoasă, după care am început analiza și documentarea artefactelor din piele. Au fost realizate fotografiile pieselor, avers și revers, atât înainte cât și în timpul operațiilor. În cazul nostru s-au realizat și desene pentru a ilustra mai explicit anumite zone deteriorate, atacuri biologice sau tipuri de cusătură, croi. A urmat completarea fișelor din documentație, care este un pas important și necesar pentru a

³ M-Kiss 2016c, 35–57.

recunoaște piesele dintr-un lot după etichetarea avută, eticheta elaborată de către colegii arheologi. Luarea exactă a dimensiunilor, lungime, lățime și grosime a materialului precum și greutatea acestuia ajută la identificarea precisă a pieselor. După îndepărtarea surplusului de sol, a urmat una dintre etapele de curățare umedă care este realizată cu un agent de spălare cu pH neutru și apă distilată. O operațiune importantă în demersul conservării este rehidratarea piesei, și anume prin imersarea repetată în soluție de alcool etilic absolut, apă distilată și glicerină anhidră. În funcție de starea de uscare, de la caz la caz, se poate mări cantitatea de glicerină. Scopul conservării urmărește în esență reechilibrarea elasticității pieilor arheologice, prin dezinfectarea, rehidratarea și emolieră tuturor fragmentelor. Toate fragmentele au fost uscate treptat, pe o suprafață plană, între coli de hârtie de filtru, sub o presă ușoară pentru a preveni plierile și deformările nedorite. Ca o ultimă etapă înainte de uscarea finală a fost tratamentul cu PEG400. Loturile conținând fragmentele din piele au fost fixate cu ață de bumbac, pe un carton îmbrăcat în hârtie de filtru sau pânză albă de bumbac, procedură utilizată de către noi pentru a se putea prezenta laolaltă fragmentele provenite din același loc. Fiecare lot a fost studiat, etichetat corespunzător și la final fotografiat.

Prezentarea materialului arheologic de excepție selectat.

1. Față de încălțăminte, descoperită la data de 14.06.2006 în zona Timișoara-Cetate, Str. 9 Mai Șanțul de Vest C2. Este una dintre cele mai interesante piese, conform literaturii de specialitate, fiind de proveniență occidentală din perioada secolului XIII–XV. Este o față de gheață asimetrică, croită dintr-o singură bucată de piele ce se îmbină înspre maleola internă a piciorului, prin trei bucați mici de piele. Deoarece la o lună după descoperire au fost începute etapele de conservare, posibilitatea redării formei inițiale și rehidratarea acestei piese rare⁴ au avut mari șanse și au decurs fără dificultate. Încălțăminte este prevăzută cu șireturi din piele cu nod la capăt trecute prin șase tăieturi.

Foto 1a.

Foto 1a.

Foto 1b

2. Două fețe de încălțăminte copil descoperite la data de 26.09.2006 în zona Timișoara-Cetate, Piața Libertății, Strat II. Sunt de proveniență occidentală asemeni cu cel prezentat anterior. Tipologic se încadrează în cele de secolul XIII–XV, dar cu dimensiuni reduse potrivite unui copil. Fețele sunt asimetrice respectiv potrivite pentru piciorul stâng și drept, cu orificii pentru închidere și cu șireturi din piele. Croite dintr-o singură bucată de piele cu îmbinarea spre interiorul piciorului, interesant este că o lacună foarte mare este în zona celor două vârfuri probabil că a fost la un moment dat nevoie de o dimensiune mai mare dat fiind o încălțăminte pentru copil.

Foto 2.

Foto 2a.

⁴ Drașovean *et alii* 2007, 172; M-Kiss 2016c, 88.

3. Manșon de pumnal învelit în piele, descoperit cu ocazia săpăturilor arheologice din curtea interioară a castelului Huniade din Timișoara, la data de 16.06.2009. Obiectul, conform părerii specialiștilor datează din secolele XIV–XV, colectat din zona C6 la o adâncime de 1,3 m în context de moloz și arsură. Materialele componente sunt piele, bronz și lemn. Manșonul din bronz învelit într-o bucată de piele, s-a păstrat fragmentar având dimensiunile de 6 × 6,5 cm, a fost într-o stare de conservare relativ bună în momentul descoperirii ceea ce a influențat într-un mod pozitiv conservarea acestuia⁵.

Foto 3.

4. Talpă din piele două bucăți, descoperite la data de 19.06.2006 în zona de Timișoara-Cetate, Str. 9 Mai, baza gropii de Vest de C2. Cele două piese de încălțăminte sunt de origine orientală, caracteristice după tipologie secolelor XVI–XVII, fiind identice celor provenite din alte situri europene aflate sub administrația Imperiului Otoman. Ambele piese au avut cele două potcoave întregi de protecție din fier. Caracteristica încălțăminteii orientale este simetria – dreapta și stânga sunt identice, în jurul marginilor sunt vizibile urmele cusăturilor sub forma orificiilor pe două rânduri iar în mijloc pe un singur rând. Un alt specific este urma cuielei de protecție.

Foto 4.

Foto 4a.

5. Față de încălțăminte pentru piciorul stâng, descoperită în 2014, în zona Cetate Piața Libertății, secțiunea C30, partea de Est a secțiunii la adâncime de 105 cm. Interesant este că fragmentul de piele dintr-o căpută are și o cataramă ovală pentru sistemul de închidere fixată printr-o fâșie din piele. Pe una

⁵ M-Kiss 2011c.

dintre margini se văd orificiile de coasere. Acest fragment a fost colectat cu încă 9 fragmente mici din piele probabil provenite de la aceeași piesă.

Foto 5a.

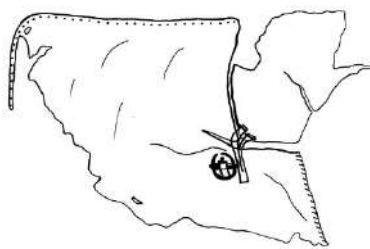

Foto 5b.

Foto 5.

6. Împletitură din fibră vegetală, decoperită în zona Timișoara-Piața Sfântu Gheorghe, Sector 1 Centru, context G76, din nivelul de paie și nuiele, la data de 22.01.2014. Artefactul este realizat dintr-un singur fir din fibră lungă și lucioasă, două rânduri de ochiuri formate de la dreapta la stânga prin înlanțuirea cu ochiul precedent, una dinre rânduri prezintă șapte ochiuri iar celălalt cinci rânduri, rândul din mijloc s-a păstrat parțial. Alături de împletitură a fost și o piesă formată dintr-un lemn cioplit cu scobitură în mijloc iar între cele două emisfere era înfășurat un fir din fibră vegetală de 45 cm, care la capăt firul formează un ghem. În literatura de specialitate sunt amintite tipuri de împletituri din fibre vegetale și moduri de realizare *nalbinding*, *împleire cu acul*, *trichinopoly*. Piesa fiind extrem de fragilă a necesitat un suport de **consolidare**.

Foto 6-41a.

Foto 6-42b.

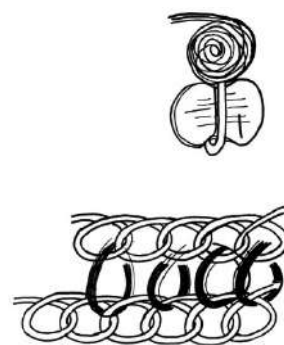

Foto 6-43a.

7. Talpă din păslă, descoperită în zona Timișoara-Modatim 5, bilet S113, context complex umplutură canal B la F de spărgător (din lutul negru de umplutură), la adâncime de 3,20 m, în data de 16.07.2013⁶. Datarea este incertă. Talpa este simetrică, realizată din păslă, păr de animal de culoare brun închis spre negru cu urme de cusătură pe margini. Este singura de acest gen descoperită cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate în centrul orașului⁷.

⁶ M-Kiss 2016c, 150; M-Kiss 2014a.

⁷ Păsla este un produs compact, obținut prin baterea în piua a lăunii sau a părului netors al unor animale. Se folosește ca material izolant a încălțăminteii călduroase, la confecționarea pălăriilor, ș.a. Păsla se poate fabrica și printr-un procedeu asemănător celui de producere a hârtiei. La Timișoara a fost pornită în anul 1894 Fabrica de păslă *Hungaria Nashitz și Deixner*, ca societate pe acțiuni, care în 1905 s-a transformat în acțiune colectivă. Din păsla produsă aici se confecționau articole pentru necesități tehnice. M-K.H.

Foto 7-1a.

Foto 7-2a.

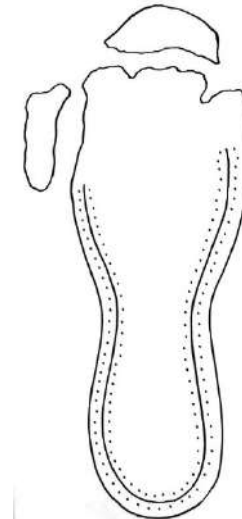

Foto 7-3a.

8. Mosor cu fir din lână, descoperit la Timișoara-Piața Libertății în 2006. Datează din secolul al XVII-lea, este singurul obiect de acest gen colectat cu ocazia descărcărilor arheologice din perimetrul Cetății Vechi ale orașului. Mosorul este de numai 6,5 cm, din lemn de stejar pe care este înfășurat un fir de lână, în desfășurare având o lungime de 701,5 cm. Lemnul și firul textil au fost conservate în anul 2008–2009⁸.

Foto 8-3.

Foto 8.

9. Față de încălțăminte descoperită la Timișoara-Cetate, Piața Sfântu Gheorghe, zona dintre bărnele de lângă canal, sub nivelul II, zona C1, la data de 11.07.2006. Fața de încălțăminte este un model caracteristic secolelor XIII–XV, de proveniență occidentală, croită dintr-o singură bucată de piele. Interesant este că față de celelalte fețe, închiderea încălțăminteii s-a realizat prin 10 tăieturi longitudinale la o distanță de 0,5 cm, în afară de cusătura obișnuită prin care se fixa de talpă, în interior se află urmele unei cusături ascunse în scopul modelării încălțăminteii pe forma piciorului.

Foto 9

10. Două tălpi și trei fragmente, descoperite la Timișoara-Piața Sfântu Gheorghe în data de 24.06.2014, Sector 2 Vest, Context G11, semnat Drașovean. Sunt exemple de artefacte arheologice

⁸ M-Kiss 2011b.

din piele rămase întregi (2) ce ilustrează foarte bine forma caracteristică încălțăminte medievale de proveniență orientală, cu gâtuirea accentuată în zona de trecere dinspre talpă spre călcâi. Se pot observa foarte bine cele două rânduri de orificii rămase de la cusătură precum și cele trei zone lacunare ale cuielor de sprijin ale potcoavei de protecție. Toate fragmentele sunt fixate pe o pânză albă din bumbac cu pH neutru și ață fără a afecta acestea.

Foto 10.

11. Fragment din piele, descoperit la Timișoara-curtea interioară a Castelului Huniade, la data de 21.08.2008, S4 Carou de Vest, datare secolul al XIV–XV-lea. Fragmentul face parte dintr-o încălțăminte. Sunt vizibile urmele de cusătură de pe marginile fragmentului de 20 × 17 cm.

Foto 11.

Foto 11a.

12. Tipuri de talpă de proveniență orientală. În siturile din Centrul Timișoarei au fost descoperite cele patru variante de talpă amintite și colectate și în alte cetăți medievale din Europa. Exemplificăm prin primele tălpi descoperite ce se încadrează în cele patru tipologii amintite.

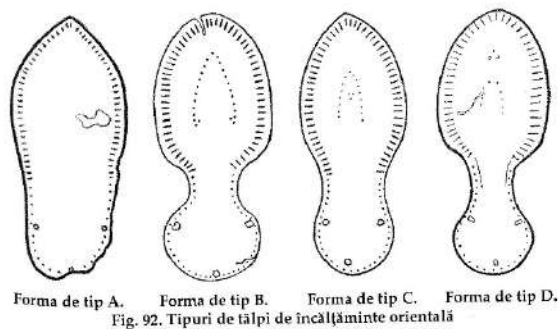

Foto 12 (desen).

12.A. Talpă de tip A, descoperită la Timișoara-Cetate, Str. 9 Mai, baza gropii de Vest de C2, la data de 19.06.2006, începerea conservării data de 03.08.2006. Talpa din piele este de dimensiuni reduse

(15 cm lungime), provine de la încălțăminte pentru copil⁹, este simetrică și este de origine orientală specifică secolelor XVI–XVII.

Foto 12a.

12.B. Talpă de tip B, descoperită la Timișoara-Cetate, Str. 9 Mai, baza gropii de Vest de C2, data descoperirii la 19.06.2006. Este tipică încălțăminteii orientale¹⁰. Caracteristica acestei tălpi: este foarte apropiată dimensiunea dintre partea din față și partea dinspre călcâi iar gătuirea este mai lată decât la tipul de talpă C.

Foto 12b.

12.C. Talpă de tip C, descoperită la Timișoara-Cetate, Str. 9 Mai, baza gropii de Vest de C2, data descoperirii la 19.06.2006. Este caracteristică încălțăminteii orientale. Din punct de vedere tipologic se poate observa trecerea lină dinspre talpă spre partea călcâiului, zona este foarte puțin gătuită¹¹. Starea de conservare în momentul colectării din sit a fost foarte bună. Șanțul de dirijare al cusăturilor încrustat în talpă se poate observa foarte bine iar cuiele de protecție sunt flancate de câte două plachiuri metalice iar potcoava metalică de protecție este foarte subțire.

12.D. Talpă de tip D, descoperită la Timișoara-Cetate, Str. 9 Mai, baza gropii de Vest de C2, la data de 14.06.2006. Este caracteristică încălțăminteii orientale¹². Caracteristica acestei tălpi este gătuirea pronunțată dintre partea din față și călcâi, iar diferența dimensiunii dintre cele două zone este pronunțată.

Foto 12c.

⁹ M-Kiss 2016c, 95.

¹⁰ *Ibidem*, 99.

¹¹ Drașovean *et alii* 2007, 165.

¹² Drașovean *et alii* 2007, 85.

Foto 12d.

Concluzii

Începând cu anul 2006, cercetările arheologice preventive din Centrul Vechi al Timișoarei s-au bucurat de mare interes, chiar fiind considerat eveniment senzațional faptul că artefactele din materie organică, din piele în special, s-au păstrat într-un număr atât de mare și în punctele diferite de colectare enumerate. Reabilitarea infrastructurii orașului în zona centrală a oferit șansa de a scoate la lumină o multitudine de obiecte interesante și de a readuce în conștiința tuturor istoria municipiului multiethnic trecut prin transformări socio-politico-economico-culturale de-a lungul istoriei, un oraș format prin suprapunerea și interferența diferitelor culturi. Odata cu primele descoperiri au început și acțiunile de conservare ale pieselor colectate și depozitarea lor la Muzeul Banatului din Timișoara. A fost o oportunitate de a-mi îndrepta atenția spre materialul arheologic organic din piele și textile, realizând un număr de 25 de studii¹³, articole prezentate cu ocazia sesiunilor și conferințelor naționale și internaționale, cărți de unic autor¹⁴, capitole din cărți¹⁵, curs¹⁶, cataloage¹⁷, workshopuri, iar experiența cumulată în timp mi-a permis inițierea disciplinei de conservare-restaurare a artefactelor arheologice din materie organică în cadrul Facultății de Arte și Design din Timișoara (vezi bibliografia). Materialul arheologic, care este în prezent conservat parțial, constituie o colecție importantă în România, competitivă cu colecțiile din muzeele europene. Numărul mare de artefacte din piele, peste 2500 piese, precum și diversitatea surprinzător de bogată a pieselor, starea lor de conservare uneori impecabilă, permit realizarea unor studii comparate, statistice și nu în ultimul rând de istoria evoluției încălțămintei și culturii realizării acestora, a tehnicilor de fabricație meșteșugărească, de tăbăcire și timpul de utilizare a încălțămintei de piele și nu numai. Păstrarea lor în condiții controlate de conservare preventivă este o prioritate și o sarcină permanentă¹⁸.

Realizarea acestui studiu sintetic selectiv, are ca scop vizualizarea a ceea ce s-a derulat timp de 14 ani, a efortului și rezultatelor salvării artefactelor din piele prin conservare și cercetare amănunțită. Colaborarea de succes cu colegii arheologi¹⁹ a fost un privilegiu prin faptul că a făcut posibilă cunoașterea și conser-

¹³ M-Kiss 2011b; M-Kiss 2011c; M-Kiss, Miu 2013; M-Kiss, Badea, Carșote, Miu 2014b; M-Kiss 2015a; M-Kiss 2015b; M-Kiss 2019b; M-Kiss 2019c; M-Kiss 2019d; M-Kiss 2020c.

¹⁴ M-Kiss 2016c; M-Kiss 2017a; M-Kiss 2017b; M-Kiss 2020a.

¹⁵ Drașovean *et alii* 2007; M-Kiss 2011a; M-Kiss, Miu 2013; M-Kiss 2015c; M-Kiss 2016b; M-Kiss 2017c; M-Kiss 2017d; M-Kiss 2017e; M-Kiss 2018; M-Kiss 2019a; M-Kiss 2020b.

¹⁶ M-Kiss 2017a.

¹⁷ M-Kiss 2017b; M-Kiss 2020a.

¹⁸ M-Kiss, M-Kiss 2016a; M-Kiss 2016c; M-Kiss 2020b.

¹⁹ Mulțumesc pe această cale arheologilor, de la Muzeul Național al Banatului Timișoara, Muzeul Banatului Montan Reșița, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest Timișoara, Direcția Județeană pentru Cultură Timiș; Dr. Tănase Daniela, Dr. Köpeczny Zsuzsanna, Dr. Drașovean Florin, Dr. Szentmiklósi Alexandru, Dr. Flutur Alexandru, Dr. Bălărie Andrei, Dr. Hamat Cristina, Dr. Inel Constantin, Dr. Oargă Ovidiu, Dr. Micle Dorel, Dr. Rogoza Octavian, Dr. Stavilă Andrei, Dr. Craiovan Bogdan Alin, Dr. Ene Silviu, Dr. Timoc Călin, Dr. Bunoiu Victor, Ciobotaru Dan Leopold, care mi-au facilitat cercetarea pieselor descoperite și cu care am colaborat pe parcursul timpului în vederea salvării artefactelor arheologice din piele, provenite din diferite situri, prin conservare. M-K.H.

varea artefactelor din materie organică provenite din solul caracteristic unei foste zone mlăștinoase din Cetatea Timișoara medievală și nu numai. În mod sigur există încă multe vestigii ale trecutului în acest perimetru discutat, cu numeroase artefacte din piele, care merită o atenție deosebită și prin conservarea cărora se consolidează o colecție ieșită din comun.

Foto 13.

Listă figuri

- Fig 1. 1. Față de încălțăminte gheată asimetrică
1a. Față de încălțăminte gheată desfășurată
1b. Față de încălțăminte gheată înainte de conservare
- Fig 2. 2. Față de încălțăminte –copil –picior drept
2a. Față de încălțăminte –copil –picior stâng
- Fig 3. 3. Manșon de pumnal învelit în piele
- Fig 4. 4. Talpă din piele două bucăți
4a. Talpă din piele două bucăți-cu potcoavă de protecție
- Fig 5. 5. Față de încălțăminte pentru piciorul stâng
5a. Față de încălțăminte pentru piciorul stâng-relevu
- Fig 6. 6. Împletitură din fibră vegetală înainte de conservare
6a. Împletitură din fibră vegetală după conservare
6b. Împletitură din fibră vegetală – relevu
- Fig 7. 7. Talpă din păslă-exterior
7a. Talpă din păslă-interior
7b. Talpă din păslă-relevu
- Fig 8. 8. Mosor cu fir din lână înainte de conservare
8a. Mosor cu fir din lână după conservare
- Fig 9. 9. Față de încălțăminte
- Fig 10. 10. Două tălpi și trei fragmente
- Fig 11. 11. Fragment din piele – avers
11a. Fragment din piele-revers
- Fig 12. 12. Tipuri de tălpi de proveniență orientală (desen).
12a. Talpă de tip A
12b. Talpă de tip B
12c. Talpă de tip C
12d. Talpă de tip D

Fig 13. 13.Workshop la Facultatea de Arte și Design Timișoara, 2016

Bibliografie

- M-Kiss 2007 M-Kiss Hedy, *Conservarea fragmentelor de piele provenite din descărcarea arheologică Cetatea Timișoara 2007*. În: Drașovean Florin, Feneșan Costin, Flutur Alexandru, Szentmiklosi Alexandru, El Susi Georgeta, Kopeczny Zsuzsanna, M-Kiss Hedy, Șeptilici Raoul, Dinu Niculina, *Timișoara în amurgul Evului Mediu*, Timișoara, 2007, 161–220.
- M-Kiss 2011a M-Kiss Hedy, *Conservarea pieselor arheologice din materie organică din Cetatea veche Timișoara, secolele XVI–XVIII-lea, Preservation of Archaeological organic matter items from the old fortress of Timișoara, 17th–18th centuries*. În: *Matcons, Matter and Materials in/for Heritage Conservation*, 2011, 82–88.
- M-Kiss 2011b M-Kiss Hedy, *Conservarea unui fir textil medieval secolul al XVII-lea, Conservation of a medieval textile thread from the 17th century*. În: *Restitutio, Conservation-restoration bulletin Control and self-control in heritage preservation*, 4, 2011, București, 26–32.
- M-Kiss 2011c M-Kiss Hedy, *Conservarea fragmentelor arheologice medievale din piele, secolele XIV–XVIII, descoperite la Timișoara; Conservation of the medieval leather archaeological fragments, XIVth–XVIIIth centuries, discovered in Timișoara*. În: *Restitutio, Conservation-restoration bulletin Control and self-control in heritage preservation*, 5, 2011, 53–61.
- M-Kiss, Miu 2013 M-Kiss Hedy, Miu, Lucreția, *Cercetări preliminare asupra unor artefacte din piele provenite din săpăturile arheologice din Cetatea Timișoara*, poster, Simpozion Arheovest, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Timișoara, 2013.
- M-Kiss 2014a M-Kiss Hedy, *Artefacte din materie organică în Cetatea Timișoara, 2014, Artifacts Made of Organic Materials in the Fortress of Timișoara, 2014*. În: *Arheovest*, II, Szeged, 2014, p. 965–983, Simpozion Arheovest, Interdisciplinaritate în Arheologie, ediția a II-a. În Onorem prof. univ. dr. Gheorghe Lazarovici.
- M-Kiss et alii 2014b M-Kiss Hedy, Badea Elena, Carșote Cristina, Miu Lucreția, *Investigarea preliminară a unor artefacte din piele provenite din săpăturile arheologice din Cetatea Timișoara, Preliminary investigation of leather artifacts found in archaeological excavation in Timișoara Fortress*. În: *Restitutio, Conservation-restoration bulletin, Relities and solutions of the specialists in the heritage conservation and restoration domain, in the 2014 Romania*, Nr. 8, 2014, 58–61.
- M-Kiss 2015a M-Kiss Hedy, *Cercetări privind artefacte din piele provenite din săpăturile arheologice din Cetatea Timișoara*, poster, Sesiunea științifică „Zilele Academice Timișene 2015”, Facultatea de Arte și Design Timișoara, 2015.
- M-Kiss 2015b M-Kiss Hedy, *Research on Leather Artifacts from the Archaeological Diggings in Timisoara Fortress*, poster, The 40th International Conference of Restorers 2015, Budapest, 2015.
- M-Kiss 2015c M-Kiss Hedy, *Fragmente de încălțăminte medievală descoperite la Timișoara 2007–2014, Fragments of Medieval Footwear, discovered at Timisoara between 2007–2014*. În: *Arheovest*, III–2, Szeged, 2015, p. 849–859, Simpozion Arheovest, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Ediția a III-a: În memoriam Florin Mededeț 1943.
- M-Kiss, M-Kiss 2016a M-Kiss Andrei, M-Kiss Hedy, *Problematica conservării artefactelor arheologice din piele*. În: *Restitutio, Conservation-restoration bulletin*, Nr. 10, Vol. 2, 2016, 140–149.
- M-Kiss 2016b M-Kiss Hedy, *Descoperiri noi privind artefactele de piele din Timișoara, New discoveries on the leather artifacts in Timisoara*. În: *Arheovest*, IV–1, Szeged, 2016, 469–489, Simpozion Arheovest, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Ediția a IV-a: În onorem Prof. Univ. Dr. Adrian Bejan.
- M-Kiss 2016c M-Kiss Hedy, *Artefacte medievale de piele în Cetatea Timișoara*, Timișoara, 2016.
- M-Kiss 2017a M-Kiss Hedy, *Conservarea artefactelor arheologice de piele (Curs)*, Timișoara, 2017.
- M-Kiss 2017b M-Kiss Hedy, *Catalogul artefactelor de piele descoperite în Timișoara Strada Lucian Blaga 2014*, Timișoara, 2017.

- M-Kiss 2017c M-Kiss, Hedy, *The Conservation State of the Medieval Leather Artefacts from Timisoara, Lucian Blaga Street 2014, Starea de conservare a artefactelor medievale din Timisoara, Str.Lucian Blaga 2014*. În: *Organic Artefacts: From Research to Exhibition, 5th International Seminar and Workshop on Emerging Tehnology and Innovation for Cultural Heritage*, 13–14 September 2017, ASTRA Center for heritage, Dumbrava Sibiuului. E-book Oscar Print Publishing House Bucharest, 2017.
- M-Kiss 2017d M-Kiss Hedy, *Contribuții la cunoașterea artefactelor de piele descoperite în Timișoara strada Lucian Blaga în 2014*. În: Flutur Alexandru, Tănase Daniela, Hamat Ana Cristina (eds.), *Cercetări arheologice în centrul istoric al Timișoarei-strada Lucian Blaga, Campania 2014*, Muzeul Național al Banatului, Cluj-Napoca, 2017, 217–238.
- M-Kiss 2017e M-Kiss Hedy, *Tălpi medievale de piele din Timișoara, Strada Lucian Blaga, (2014). Medieval leather footwear soles from Timișoara Lucian Blaga St, (2014)*. În: *Arheovest*, V–2, Szeged, 2017, p. 957–965, Simpozion Arheovest, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Ediția a V-a: In honorem Prof. Univ. Emerit. Doina Benea, Szeged, 2017.
- M-Kiss 2018 M-Kiss Hedy, *Contribuții la cunoașterea artefactelor de piele descoperite la Timișoara P-ța Sfântu Gheorghe nr.2–3*. În: *Arheovest*, VI–2, Szeged, 2018, p.807–818, Simpozion Arheovest, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Ediția a VI-a, In memoriam Marian Gumă (1951–1998).
- M-Kiss 2019a M-Kiss Hedy, *Leather arhaological artifacts, from preliminary study to conservation, Artefacte arheologice din piele, de la studiul preliminar la conservare*. În: *Arheovest*, VII–2, Szeged, 2019, p. 791–803, Simpozion Arheovest, Interdisciplinaritate în Arheologie, Timișoara, 23 noiembrie 2019, Ediția VII-a, In honorem Prof. Univ. Dr. Sabin Adrian Luca.
- M-Kiss 2019b M-Kiss Hedy, *Conservarea artefactelor arheologice de încălțăminte medievală descoperite la Timișoara, Strada Lucian Blaga, 2019*. În: *Restitutio, Conservation-restoration bulletin, Quo vadis? Practici curente și tendințe în prezervarea patrimoniului cultural, Quo vadis? Curent practices and trends in the preservation of cultural heritage*, Nr. 13, 2019.
- M-Kiss 2019c M-Kiss Hedy, *Studiu preliminar asupra artefactelor din piele provenite din situl arheologic Piața Sfântu Gheorghe – Timișoara 2014*, Part. I. În: *Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie Timișoara*, Vol. XXVII, Cluj-Napoca, 2019.
- M-Kiss 2019d M-Kiss Hedy, *Considerații asupra artefactelor din piele (siturile din Cetatea Veche Timișoara)*, *Patrimonium Banaticum*, vol. IX, Cluj-Napoca, 2019, 329–337.
- M-Kiss 2020a M-Kiss Hedy, *Catalogul artefactelor din piele și textile descoperite în Timișoara Piața Sfântu Gheorghe nr. 2–3, 2016–2019*, Timișoara, 2020.
- M-Kiss 2020b M-Kiss Hedy, *Artefacte arheologice din piele conservate, expunere și depozitare*. În: *Arheovest*, VIII–2, Szeged, 2019, p. 647–655, Simpozion Arheovest, Interdisciplinaritate în Arheologie, Timișoara, 23 noiembrie 2020, Ediția VIII-a, In honorem Alexandru Rădulescu.
- M-Kiss 2020c M-Kiss Hedy, *Studiu preliminar asupra artefactelor din piele provenite din situl arheologic Piața Sfântu Gheorghe-Timișoara 2014*, Part. II. În: *Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie Timișoara*, vol. XXVIII, Cluj-Napoca, 2020.

